

JOLANTA PACIAN
ANNA PACIAN

ODSZKODOWANIE NA RZECZ NAJBLIŻSZYCH CZŁONKÓW RODZINY ZMARŁEGO ORAZ SKUTKI PRAWNE ŚMIERCI PRACOWNIKA

1. WSTĘP

Znaczenie teoretycznej i praktycznej problematyki dotyczącej odszkodowań na rzecz osób najbliższych oraz skutków prawnych śmierci pracownika wydaje się bardzo ważne¹. Szczególnie niepokojący jest wzrost liczby wypadków komunikacyjnych, a także błędów medycznych, do których dochodzi w zakładach opieki zdrowotnej i których skutkiem jest śmierć osoby bezpośrednio poszkodowanej, będącej często pracownikiem. Jeżeli śmierć nastąpiła wskutek uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia, najbliżsi członkowie rodziny zmarłego mogą domagać się odszkodowania. Konsekwencje prawne śmierci pracownika to zakres świadczeń majątkowych ze stosunku pracy oraz własne roszczenia następców prawnych zmarłego pracownika. Celem artykułu jest przedstawienie regulacji prawnych dotyczących zarówno odszkodowań, jak i konsekwencji prawnych śmierci pracownika, obowiązujących na gruncie kodeksu cywilnego i kodeksu pracy.

Dr JOLANTA PACIAN – asystent Katedry Zdrowia Publicznego, Uniwersytet Medyczny w Lublinie; adres do korespondencji: ul. Chodźki 1, 20-093 Lublin.

Dr ANNA PACIAN – adiunkt Katedry Zdrowia Publicznego, Uniwersytet Medyczny w Lublinie; adres do korespondencji: ul. Chodźki 1, 20-093 Lublin.

¹ A. G a ł ę s k a - Ś l i w k a, *Śmierć jako problem medyczno-kryminalistyczny*, Warszawa: Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o. 2009, s. 87.

2. ODSZKODOWANIE NA RZECZ NAJBLIŻSZYCH CZŁONKÓW RODZINY ZMARŁEGO

a) Zakres przedmiotu odszkodowania

Pierwsze uprawnienie związane jest z roszczeniem odszkodowawczym. Zgodnie z art. 446 § 3 k.c.² „sąd może przyznać najbliższym członkom rodziny odszkodowanie, jeżeli wskutek jego śmierci nastąpiło znaczne pogorszenie ich sytuacji życiowej”. Ta teza została potwierdzona w wyroku SN z dnia 24 września 2010 r., w którym sąd ten orzekł, że art. 446 § 3 k.c. nie uzależnia przyznania odszkodowania od tego, by stan majątkowy osoby najbliższej zmarłego był zły, ale od tego, by stan ten uległ znacznemu pogorszeniu. Z porównania stanu istniejącego przed śmiercią z obecną sytuacją życiową małżonka oraz osób uprawnionych do otrzymania świadczenia musi wynikać radykalne pogorszenie sytuacji³. Znaczne pogorszenie sytuacji życiowej może przejawiać się chociażby w utracie wsparcia i pomocy w różnych sytuacjach życiowych, a zwłaszcza w utracie szansy na pomoc w przyszłości, gdy byłaby szczególnie pożądana, z uwagi na wiek rodzica zmarłego⁴.

Idąc dalej, SN w wyroku z dnia 2 grudnia 2009 r.⁵ dodatkowo stwierdził, iż pogorszenie sytuacji życiowej, o którym mowa w art. 446 § 3 k.c., polega nie tylko na pogorszeniu obecnej sytuacji materialnej, ale obejmuje także przyszłe szkody majątkowe, często nieuchwytne lub trudne do obliczenia, niemniej prowadzące do znacznego pogorszenia sytuacji życiowej osoby najbliższej⁶. Pogorszenie sytuacji życiowej wskutek śmierci osoby najbliższej obejmuje zarówno straty materialne, jak i niematerialne wynikające z utraty osobistych relacji ze zmarłym. Straty materialne i niematerialne wzajemnie się przenikają, nie da się ich całkiem od siebie oddzielić. Potwierdził to w wyroku SN z 30 czerwca 2004 r.⁷, w którym uznał, że znaczne pogorsze-

² B. L a c k o r o ņ s k i, *Odpowiedzialność za tzw. szkody pośrednie w polskim prawie cywilnym*, [w:] M. S a f j a n, J. J a s t r z ę b s k i (red.), *Odpowiedzialność odszkodowawcza*, Warszawa 2007, s. 13.

³ IV CSK 79/10, LEX nr 622214.

⁴ Por. Wyrok SN z 13 maja 1969 r., II CR 128/69 (OSP 1970, z. 6, poz. 122).

⁵ I CSK 149/09, LEX nr 607232.

⁶ A. S z p u n a r, *Wynagrodzenie szkody wynikłej wskutek śmierci osoby bliskiej*, Bydgoszcz 2000, s. 23.

⁷ IV CK 445/03, „Monitor Prawniczy” 2006, nr 6, s. 315.

nie sytuacji życiowej, o którym mowa w art. 446 § 3 k.c., obejmuje niekorzystne zmiany bezpośrednio w sytuacji materialnej najbliższych członków rodziny zmarłego (niewyczerpujące hipotezy art. 446 § 2 k.c.), jak też zmiany w sferze dóbr niematerialnych, które rzutują na ich sytuację materialną. Mogą to być zatem również zmiany w stanie zdrowia. Należy jednak zaznaczyć, że ocena dotycząca tych zmian powinna być dokonywana za pomocą kryteriów obiektywnych i stąd słuszny wydaje się pogląd, że nie podlega kompensacie szkoda stanowiąca następstwo subiektywnej reakcji podmiotu na śmierć dziecka⁸.

Kontrowersyjne jest to, czy ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej obejmuje swoim zakresem odpowiedzialność za naruszenie dobra osobistego powoda w postaci utraty relacji, chociażby z synem, wskutek jego śmierci. Stwierdzenie, że dobro osobiste może zostać naruszone tylko i wyłącznie przy okazji zdarzenia nagłego, niespodziewanego i nie dającego się przewidzieć, na przykład wypadku, a nie zgonu osoby przewlekłe chorej, nie jest przekonujące. Dużo wątpliwości rodzi także odsyłanie powoda na drogę odrębnego procesu przeciwko sprawcy wypadku dla realizacji tego roszczenia na podstawie art. 448 k.c. Sporne zatem jest, czy odszkodowanie ma na celu zaspokojenie wszystkich potrzeb uprawnionego, czy tylko tych niezbędnych. Nasuwa się pytanie, czy odszkodowanie dochodzone na podstawie art. 446 § 3 k.c. ma na celu wyłącznie rekompensatę za naruszenie wszystkich dóbr osobistych, tych wymienionych w art. 23 k.c., to znaczy związanych zarówno z wykonywanym zatrudnieniem, jak też dotyczących godności, czci czy nawet więzi łączących z innymi osobami, które utraciliśmy bez względu na przyczynę.

Rozbieżne stanowisko w tej kwestii prezentuje doktryna. Przeważa pogląd, że odszkodowanie z art. 446 § 3 k.c. obejmuje szeroko tylko rozumianą szkodę majątkową, czyli różne straty materialne trudne do uchwycenia. Tak uważają m.in. W. Czachórski⁹, Z. Radwański¹⁰, A. Wolter¹¹, zaprzeczając dochodzeniu szkody niemajątkowej, poniesionej wskutek śmierci osoby bliskiej.

⁸ Por. wyrok SN z 4 listopada 1980 r., IV CR 412/80, LEX nr 8277.

⁹ W. C z a c h ó r s k i, *System prawa cywilnego*, Wrocław–Warszawa 1981, t. III, cz. 1, s. 676.

¹⁰ Z. R a d w a ń s k i, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 1997, s. 207.

¹¹ A. W o l t e r, *Glosa do orzeczenia SN z dnia 4 czerwca 1965 r.*, „Nowe Prawo” 1966, nr 12, s. 1613.

Zupełnie odmienne zdanie wyraża jednak S. Garlicki¹²; według niego pogorszenie się sytuacji życiowej jest pojęciem bardzo pojemnym, obejmuje bowiem zarówno elementy majątkowe, jak i niemajątkowe. Trudno jednak zgodzić się z takim twierdzeniem, bowiem wynagrodzenia szkody niemajątkowej można domagać się jedynie w wypadkach przewidzianych w art. 445 i 448 k.c. Zatem teza o mieszanym charakterze odszkodowania, z uwagi na powyższe, jest niezasadna. Trudno bowiem byłoby wskazać, jakie elementy szkody majątkowej, a jakie w odniesieniu do szkody niemajątkowej, w związku z pogorszeniem się sytuacji życiowej, po śmierci osoby bliskiej, należałoby brać pod uwagę.

b) pojęcie szkody majątkowej

Zgodnie z powyższym, skoro na gruncie art. 446 § 3 k.c. można dochodzić odszkodowania jedynie za szkodę majątkową, na podkreślenie zasługuje fakt, że zachodzi ona wówczas, gdy pewne zdarzenie wywołuje ujemne następstwa w sytuacji majątkowej uprawnionego. Przy określaniu szkody majątkowej, adekwatnie do obowiązującej teorii różnicy, zwanej inaczej dyferencyjną, należy więc wziąć pod uwagę różnice pomiędzy obecnym stanem majątkowym, a stanem hipotetycznym, który by istniał, gdyby nie nastąpiło dane zdarzenie, tj. pogorszenie sytuacji majątkowej wskutek śmierci osoby bliskiej.

Na szkodę majątkową wynikłą wskutek śmierci osoby bliskiej składają się dwa elementy. Pierwszym są wszelkiego rodzaju uszczerbki. Najbardziej znanym przykładem jest sytuacja rodziców, którzy ponieśli szkodę majątkową wskutek śmierci dziecka, gdyż ze względu na swój wiek nie mogą już liczyć na jego pomoc w przyszłości. Drugim elementem jest trudna do obliczenia szkoda majątkowa, powstała wskutek tzw. wstrząsu gospodarczego, wywołanego śmiercią osoby najbliższej. Typowym przykładem jest sytuacja, w której śmierć poniosła niepracująca zawodowo matka, ale prowadząca gospodarstwo domowe. W związku z jej śmiercią rodzina może przeżywać tzw. wstrząs gospodarczy, który skutkuje trudnościami żywymi pozostałych członków rodziny, wynikającymi z konieczności prowadzenia gospodarstwa domowego po śmierci matki.

¹² S. G a r l i c k i, *Odpowiedzialność cywilna za nieszczęśliwe wypadki*, Warszawa 1971, s. 472.

c) wyjątki od zasady

Znajduje uzasadnienie twierdzenie, że wniosek o znacznym pogorszeniu sytuacji życiowej najbliższych członków rodziny uzasadniają takie okoliczności, jak chociażby skromne warunki materialne, podeszły wiek, niemożliwość podjęcia pracy zarobkowej¹³. Wszystkie te sytuacje bowiem świadczą albo o pogorszeniu dotychczasowej stopy życiowej, albo o niezależnych przeszkodach uniemożliwiających poprawę stanu majątkowego.

Wyjątkiem od zasadnego dochodzenia odszkodowania w trybie art. 446 § 3 k.c. jest sytuacja, kiedy to śmierć dziecka, która pomimo iż jest szczególnie ciężką krzywdą dla rodziców, nie może stanowić przesłanki do dochodzenia odszkodowania w trybie art. 446 § 3 k.c.¹⁴ Słusznie twierdzi A. Szponar, że w tej sytuacji nie można mówić o szkodzie majątkowej, tylko niemajątkowej, której zakres, jak zostało dowiedzione wcześniej, nie wy-czerpuje znamion art. 446 § 3 k.c.

Przeciwstawne rozwiązania dotyczą jednak szkód prenatalnych. SN w orzeczeniu z dnia 4 czerwca 1966 r.¹⁵ stwierdził, że zasadne jest przyznanie odszkodowania dziecku, które było już poczęte w chwili śmierci ojca, wynikłej wskutek czynu niedozwolonego osoby trzeciej, a następnie urodziło się żywe. Za trafnością takiego twierdzenia przemawia – po pierwsze – ograniczona zdolność prawna dziecka poczętego, które samo nie może się bronić, a po drugie *nasciturus* musi być traktowany tak jak dziecko narodzone, bowiem ma również warunkową zdolność do dziedziczenia. Tak więc w tym przypadku z pełną odpowiedzialnością należy stwierdzić, że chodzi o szkodę majątkową, bowiem wskutek śmierci ojca pogorszyła się przede wszystkim sytuacja majątkowa dziecka poczętego. Zostało ono pozbawione stałego źródła dochodu, jakie mógł zapewnić pracujący ojciec.

Zgodnie ze stanowiskiem judykatury odszkodowanie powinno być umiarkowane. To oznacza, że sąd, orzekając o wysokości odszkodowania, powinien wziąć pod uwagę warunki ekonomiczne i przeciętną stopę życiową społeczeń-

¹³ Orzeczenie SN z dnia 13.05.1969 r., OSPiK 1970, poz. 122; Orzeczenie SN z dnia 15.09.1965 r., „Nowe Prawo” 1966, nr 4, s. 519 z glosą A. Szpunara; Orzeczenie z dnia 10.12.1962 r., OSNCP 1964, poz. 11.

¹⁴ Wyrok SN z dnia 02.03.1964 r., OSNCP 1965, poz. 62.

¹⁵ OSPiK 1966 r., poz. 279 z aprobowaną glosą A. Szpunara.

stwa¹⁶. Charakterystyczne jest również to, że odszkodowanie nie powinno być źródłem nieusprawiedliwionego wzbogacenia, a zatem nie powinny mieć miejsca sytuacje, kiedy sądy zasądzają nadmierne sumy pieniężne z tego tytułu. Przyjęcie takiego stanowiska stałoby w kolizji z celem odszkodowania, którym jest wynagrodzenie szeroko rozumianej szkody.

3. PRZEJŚCIE PRAW MAJĄTKOWYCH ZE STOSUNKU PRACY NA CZŁONKÓW RODZINY ZMARŁEGO

Drugim roszczeniem, którego można dochodzić wskutek śmierci osoby bliskiej, są prawa majątkowe. Pojęcie praw majątkowych, którym posłużył się ustawodawca w art. 63¹ § 2 k.p., oznacza przysługującą podmiotowi uprawnionemu możliwość żądania od określonego podmiotu, by zachował się zgodnie z treścią nałożonego przez ustawodawcę obowiązku. To oznacza, aby zaspokoił „pretensje lub żądania natury pieniężnej lub w ogóle majątkowej, bez względu na to, co służy za podstawę tego roszczenia”¹⁷. Zatem przyjąć należy, iż w takim znaczeniu pojęcie praw majątkowych zostało użyte przez ustawodawcę *in principio*. Zasadne jest więc twierdzenie, że po śmierci pracownika na jego małżonka oraz inne osoby uprawnione do dziedziczenia przechodzą tylko te prawa majątkowe, które nie mają charakteru osobistego. Wątpliwości jednak budzi sporna w literaturze prawa problematyka zakresu pojęcia „prawa majątkowe ze stosunku pracy”. Najbardziej przekonująca wydaje się teza E. Włodkowskiej¹⁸, zgodnie z którą pojęcie praw majątkowych ze stosunku pracy należy interpretować wąsko, gdyż należy przyjąć, że źródłem takich praw jest wyłącznie stosunek pracy, a nie inny stosunek prawny. Niezależnie od tego, czy spadkobierca odrzuci spadek z powodu jego nadmiernego zadłużenia bądź jeszcze za życia pracownika zrzeknie się dziedziczenia po nim, bądź pracownik wydziedziczy go lub zostanie on uznany przez sąd za niegodnego dziedziczenia, z mocy art. 63¹ § 2 k.p. nabędzie jako następcę prawny po zmarłym pracowniku prawa majątkowe ze stosunku pracy.

¹⁶ Orzeczenie SN z dnia 08.07.1974 r., OSPiK 1975, poz. 204; orzeczenie SN z dnia 10.06.1997 r., OSNC 1997, poz. 202.

¹⁷ Postanowienie SN z dnia 15.03.1932 r., II 1 KZ 32/34, GSW 1932, nr 13, s. 181.

¹⁸ E. W ł o d k o w s k a, *Prawa majątkowe ze stosunku pracy po zmarłym pracowniku*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2001, nr 10, s. 11.

Podobny pogląd wyraża T. Liszcz¹⁹; jej zdaniem członkowie rodziny zmarłego pracownika mogą otrzymać wsparcie finansowe odpowiednie do rzeczywistego przyczynienia się pracownika do prowadzenia wspólnego z nimi gospodarstwa domowego. To stanowisko potwierdza także M. Gersdorf²⁰, która proponuje interpretować ten przepis zwężająco.

Tak więc w kontekście art. 631¹ § 2 k.p. o prawach majątkowych należy mówić jedynie wtedy, gdy wynikają one bezpośrednio ze stosunku pracy. Główna granica praw majątkowych stanowi prawo do wynagrodzenia za pracę i innych świadczeń związanych z pracą oraz różnego rodzaju świadczenia odszkodowawcze i prawa majątkowe związane z rozwiązaniem, zwłaszcza wadliwym, stosunku pracy, a także jego wygaśnięciem. Do takich praw należą te, które przysługują pracownikowi z tytułu niewykonywania lub nienależytego wykonania przez pracodawcę zobowiązań wynikających z postanowień umów o pracę lub przepisów prawa pracy²¹. W orzecznictwie i literaturze prawa pracy za (pracownicze) prawa majątkowe ze stosunku pracy uważa się m.in. prawo do wynagrodzenia za pracę, prawo do nagrody, prawo do zwrotu kosztów delegacji służbowej, prawo do zwrotu kosztów związanych z odwołaniem pracownika z urlopu wypoczynkowego, prawo do ekwiwalentu pieniężnego za niewykorzystany przez pracownika urlop wypoczynkowy w naturze, prawo do odszkodowania z tytułu niezwrócenia pracownikowi przez pracodawcę świadectwa szkolnego lub innych dokumentów łączących się ze stosunkiem pracy. Jeśli w związku z tym zaniedbaniem pracownik poniósł szkodę, przysługuje pracownikowi prawo do odszkodowania z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania przez pracodawcę obowiązku przechowania rzeczy wniesionych przez pracownika na teren zakładu pracy w związku z pracą, prawo do zwrotu wydatków związanych z korzystaniem przez pracownika przy świadczeniu pracy z własnych narzędzi pracy.

Prawem majątkowym ze stosunku pracy po zmarłym pracowniku nie jest natomiast prawo do świadczeń z dodatkowo zawartej między pracownikiem

¹⁹ T. L i s z c z, *Skutki prawne śmierci pracownika i śmierci pracodawcy w zakresie stosunków pracy*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1977, nr 7-8, s. 32.

²⁰ M. G e r s d o r f, [w:] *Kodeks pracy po nowelizacji. Komentarz*, red. Z. Salwa, Bydgoszcz 1996, s. 232.

²¹ A. Z i e l i ŋ s k i, *Ochrona roszczeń pracowników w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1969, s. 36; K. W. B a r a n, *Ugodowe likwidowanie sporów o roszczenia ze stosunku pracy*, Kraków 1992, s. 20; Uchwała SN z dnia 1 grudnia 1976 r., IV PZP 5/76, OSNCP 1977, nr 5-6, poz. 86; Uchwała SN z dnia 3 lutego 1989 r., III PZP 54/88, OSNCP 1990, nr 3, poz. 39; Uchwała SN z dnia 18 kwietnia 1997 r., III CZP 8/97, OSNCP 1997, nr 9, poz. 117.

a pracodawcą umowy cywilnoprawnej o świadczenie określonych usług, prawo do odszkodowania z tytułu szkody wyrządzonej przez pracodawcę czynem niedozwolonym, chociażby zachodził zbieg podstaw odpowiedzialności deliktowej i kontraktowej, prawo pracownika do dostarczania mu odzieży roboczej i ochronnej, sprzętu ochrony osobistej i posiłków profilaktycznych, wynikające z przepisów bhp, prawo do korzystania z mieszkania funkcyjnego, a także prawo do wynagrodzenia za wynalazek pracowniczy²².

Ustawodawca w przedmiotowym artykule nie uzależnił przejścia na uprawnione osoby świadczeń majątkowych ze stosunku pracy po zmarłym pracowniku od tego, czy w dniu wygaśnięcia stosunku pracy z powodu śmierci pracownika były one wymagalne, czy też nie. Przez prawa majątkowe ze stosunku pracy należy zatem rozumieć roszczenia przysługujące pracownikowi lub byłemu pracownikowi niezaspokojone przez pracodawcę do dnia śmierci pracownika. Takie też stanowisko zajął SN w postanowieniu z dnia 17 stycznia 2006 r. Oznacza to, że w razie śmierci pracownika, który wystąpił z roszczeniem o przywrócenie do pracy na podstawie art. 45 § 1 k.p. bądź art. 56 § 1 k.p., a następnie zmarł w toku postępowania, sąd pracy – ze względu na brak możliwości uwzględnienia takiego żądania – orzeka o odszkodowaniu na rzecz następców prawnych lub spadkobierców zmarłego, którzy zgłosili udział w postępowaniu (art. 45 § 2 lub art. 56 § 2 k.p. w związku z art. 63¹ § 2 k.p.)²³.

Ta konkluzja znajduje odzwierciedlenie w prawie rzymskim, zgodnie z którym *nemo plus iuris ad alium transferre potest, quam ipse habet*. Przyznanie spadkobiercom – czy to ustawowym, czy też testamentowym – możliwości dziedziczenia większych praw, niż przysługiwały spadkodawcy, byłoby zaprzeczeniem obowiązujących zasad w porządku prawnym. Co więcej, wprowadzenie takiego rozwiązania zaprzeczałoby samej istocie wygaśnięcia stosunku pracy, który wygasa z mocy prawa, wskutek wystąpienia określonych zdarzeń prawnych *sensu largo*, zależnych bądź niezależnych od woli stron. Skoro wygaśnięcie następuje *ex lege*, to osoby uprawnione do praw majątkowych ze stosunku pracy nie mogą nabyć ich w większym zakresie niż zmarły pracownik do chwili wygaśnięcia stosunku pracy. Takie stanowisko zajmują także R. Ciechański i Liszcz²⁴. Zgodnie z ich tezami, uprawnione osoby po

²² Uchwała SN z dnia 26 listopada 2002 r., III PZP 21/02, OSNP 2003, nr 12, poz. 286 wraz z glosą krytyczną P. Grzegorzcyk, „Państwo i Prawo” 2004, z. 3, s. 127 n.

²³ I PK 143/05; OSNP 2006/23-24/359.

²⁴ R. C i e c h a ń s k i, T. L i s z c z, *Następstwo prawne po zmarłym pracowniku*, „Nowe Prawo” 1972, nr 12, s. 1772.

śmierci pracownika mogą skutecznie żądać od pracodawcy zaspokojenia, ponieważ okoliczności uzasadniające obowiązek wypłaty świadczeń pieniężnych zaistniały jeszcze za życia pracownika. Jeśli zmarły pracownik zdążył zgłosić gotowość podjęcia pracy u pracodawcy, do którego go przywrócono, wtedy następcy prawni mają, zdaniem Liszcz²⁵, prawo do wynagrodzenia za czas pozostawania zmarłego bez pracy przed przywróceniem do pracy, w granicach określonych w art. 47 k.p., nawet jeśli pracownik z powodu śmierci nie podjął pracy w wyniku przywrócenia. Identycznie należy rozstrzygnąć sytuację, gdy zmarły nie zgłosił gotowości podjęcia pracy po przywróceniu go do pracy, lecz w momencie śmierci nie upłynął jeszcze siedmiodniowy termin do jego zgłoszenia albo nawet upłynął, lecz niedochowanie terminu nastąpiło z przyczyn niezależnych od pracownika (art. 48 k.p.). Jeżeli natomiast przed śmiercią pracownika nie było prawomocnego orzeczenia przywracającego go do pracy, następcy prawni mogą domagać się tylko odszkodowania za czas pozostawania bez pracy po wadliwym rozwiązaniu stosunku pracy, z uwagi na niemożliwość rzeczywistego reaktywowania stosunku pracy (art. 45 § 2 i 3 oraz art. 56 § 2 k.p.).

Zupełnie inaczej wygląda sytuacja, gdy stosunek pracy został już rozwiązany. Według R. Golata²⁶, ponieważ w art. 63¹ k.p. mowa jest o śmierci pracownika, należałoby uznać, że przepis ten nie znajduje zastosowania do sytuacji, w której osoba zmarła jest byłym pracownikiem, tzn. jeśli do rozwiązania stosunku pracy doszło przed śmiercią pracownika, który w dniu zgonu pracownikiem w stosunku do swojego byłego pracodawcy formalnie już nie był. Jeśli w dacie śmierci byłego pracownika przysługiwały mu wobec byłego pracodawcy określone prawa majątkowe, wynikające z rozwiązanego stosunku pracy, to prawa te podlegają dziedziczeniu na ogólnych zasadach prawa cywilnego (spadkowego), bez możliwości powołania się na szczególne rozwiązanie z art. 63¹ k.p.

Słusznie tę tezę podtrzymuje L. Florek²⁷, dodając, że zobowiązaniowy charakter stosunku pracy wskazuje na możliwość realizowania przez pracownika swoich roszczeń na podobieństwo dochodzenia wierzytelności w prawie zobowiązań.

²⁵ T. L i s z c z, *Skutki prawne śmierci pracownika i śmierci pracodawcy w zakresie stosunku pracy*. Teza nr 313686/3, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1997, nr 7-8, s. 29.

²⁶ R. G o l a t, *Rozliczanie przez pracodawców praw majątkowych zmarłych pracowników*. Teza nr 1 61964/1, „Służba Pracownicza” 2007, nr 8, s. 17.

²⁷ L. F l o r e k, *Ochrona roszczeń pracowniczych w razie niewypłacalności pracodawcy*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1994, nr 4, s. 113.

4. PRAWO DO ODPRAWY POŚMIERTNEJ

Trzecim uprawnieniem, jakie przysługuje po zmarłym pracownikowi, należnym małżonkowi i innym członkom jego rodziny, jest prawo do odprawy pieniężnej na podstawie art. 93 k.p. Zgodnie z tym artykułem prawo do odprawy pośmiertnej²⁸ powstaje bezpośrednio na rzecz uprawnionych członków rodziny zmarłego pracownika, z chwilą jego śmierci, co przemawia za uznaniem, iż do odprawy pośmiertnej nie ma zastosowania art. 63a § 2 k.p.²⁹ Zakres podmiotowy uprawnionych do renty na podstawie art. 446 § 2 zd. 2 k.c. został ograniczony wyłącznie do tych osób bliskich, którym zmarły dobrowolnie i stale dostarczał środków utrzymania. Ustawodawca zawęży więc prawo do renty dla osoby bliskiej, wymagając faktycznych świadczeń przez zmarłego na jej rzecz (wykonywanych w pieniądzu lub w naturze), przy czym muszą one odznaczać się następującymi cechami: dobrowolnym, stałym i alimentacyjnym charakterem świadczeń. Na zmarłym nie mógł ciążyć prawny obowiązek świadczenia ani psychiczny przymus (z czyjejkolwiek strony). Poza prawnym obowiązkiem świadczenia pozostają środki dostarczane uprawnionemu do alimentacji, jeżeli wykraczają poza zakres zobowiązania alimentacyjnego. Świadczenia nie mogą być uznane za dostarczane stale, jeżeli miały miejsce tylko kilkakrotnie lub nawet częściej, ale zupełnie nieregularnie, niesystematycznie. Natomiast za środki utrzymania trzeba uznać wszelkie świadczenia służące zaspokojeniu potrzeb żywieniowych, odzieżowych, mieszkaniowych, edukacyjnych, kulturalnych, zdrowotnych, wypoczynku itp.

Charakterystyczne jest, że małżonek nie musi spełniać warunków wymaganych do uzyskania renty rodzinnej. Jednakże małżonek będący w separacji w chwili śmierci³⁰ pracownika nie nabywa prawa do odprawy. Zgodnie bowiem z art. 61⁴ § 1 k.r.o. orzeczenie separacji ma skutki takie, jak rozwiązanie małżeństwa przez rozwód (chyba że ustawa stanowi inaczej, co w tym przypadku nie zachodzi). Za pozbawieniem prawa do omawianej odprawy małżonka będącego w separacji przemawia także art. 61⁵ k.r.o. stanowiący, że orzeczenie separacji powoduje powstanie między małżonkami rozdzielności majątkowej.

²⁸ K. R a c z k a, *Odprawa pośmiertna*, [w:] *Encyklopedia prawa pracy i ubezpieczeń społecznych. Komentarz do instytucji prawnych*, red. L. Florek, Warszawa 2002, s. 34.

²⁹ A. Ś w i a t k o w s k i, *Komentarz do kodeksu pracy*, t. I, Kraków 2002, s. 404.

³⁰ A. B a r t o s z e w i c z, *Postępowanie o uznanie za zmarłego*, Warszawa: Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o. 2007, s. 35.

Wysokość odprawy pośmiertnej uzależniona jest od zakładowego stażu i wynagrodzenia, jakie pobierał zmarły pracownik. W przypadku stażu pracy do 10 lat przysługuje odprawa w wysokości jednomiesięcznego wynagrodzenia. Natomiast jeżeli zmarły pracownik zatrudniony był dłużej niż 10 lat, przysługuje trzymiesięczne wynagrodzenie, zaś równowartość półrocznego wynagrodzenia – w sytuacji, gdy zmarły zatrudniony był co najmniej 15 lat. Dyskusyjne jest, czy do stażu pracy, na podstawie którego naliczana jest wysokość odprawy pośmiertnej, należy sumować wszystkie okresy zatrudnienia u danego pracodawcy, wówczas gdy pracownik świadczył pracę w różnych odstępach czasu. Nie ulega wątpliwości, że do stażu pracy wlicza się czas zatrudnienia, jeżeli zmiana pracodawcy nastąpiła w trybie art. 23a k.p. Natomiast w odniesieniu do okresów zatrudnienia, SN stoi na stanowisku, iż poprzednie okresy zatrudnienia należy sumować, ze względu na ustalenie długości okresu wypowiedzenia, a nie stażu pracy³¹. W doktrynie zaś przyjmuje się, że wszystkie okresy zatrudnienia powinny być brane pod uwagę.

Trudno zgodzić się z przyjętym zarówno przez doktrynę, jak i sądy stanowiskiem, że dla nabycia prawa do odprawy pośmiertnej bez znaczenia pozostaje przyczyna śmierci pracownika. O ile zasadne jest, że prawo to przysługuje nawet wówczas, gdy do zgonu pracownika dojdzie podczas urlopu, na zwolnieniu lekarskim czy w czasie innej usprawiedliwionej nieobecności, o tyle trudno zgodzić się z twierdzeniem, że prawo do odprawy pośmiertnej przysługuje nawet wtedy, gdy śmierć pracownika lub byłego pracownika nastąpiła z jego winy. Bezpodstawne wydaje się dochodzenie prawa do odprawy pośmiertnej w sytuacji, gdy do śmierci pracownika doszło wskutek przyczyn od niego zależnych, takich jak chociażby działania samobójcze. Trudno w takich przypadkach nakładać na pracodawcę obowiązek wypłaty odprawy pośmiertnej. Ten pogląd słusznie podziela E. Zduńska³², gdyż – jej zdaniem – nie powinno wystarczać, aby jedyną przesłanką do wypłaty tej odprawy była śmierć pracownika w czasie trwania stosunku pracy lub w czasie pobierania po jego rozwiązaniu zasiłku z tytułu niezdolności do pracy wskutek choroby. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 2 lipca 1976 r. orzekł, iż sąd powszechny, będąc właściwym do rozpoznania sprawy o odprawę pośmiertną, jest władny dokonać samodzielnego ustalenia co do tego, czy w chwili śmierci pracownika umowa o pracę trwała, czy już przedtem uległa

³¹ Wyrok SN z dnia 6 czerwca 1980 r., II CR 148/80.

³² E. Zduńska, *Z wyjaśnień Departamentu Prawa Pracy*, „Służba Pracownicza” 1993, nr 4, s. 21.

rozwiązaniu lub wygaśnięciu³³. Zatem to do kompetencji sądu powinno należeć, czy wypłata odprawy pośmiertnej jest zasadna.

Niemniej jednak znajduje uzasadnienie teza, że odprawa pośmiertna nie przysługuje, jeżeli pracodawca ubezpieczył pracownika na życie, a odszkodowanie jest wypłacone przez instytucję ubezpieczeniową. Jeżeli polisa ubezpieczeniowa gwarantuje kwotę odpowiadającą określonej w kodeksie pracy odprawie, to pracodawca nie musi płacić z tytułu śmierci pracownika. Jedynie w sytuacji, gdy rodzina otrzyma od ubezpieczyciela niższą kwotę niż odprawa, pracodawca ma obowiązek wypłacić różnicę. Zatem pracodawca, finansując takie ubezpieczenie dla pracownika, jednocześnie zabezpiecza się od ryzyka wypłaty odprawy pośmiertnej³⁴.

5. PODSUMOWANIE – WNIOSEK *DE LEGE FERENDA*

Obowiązujące zarówno na gruncie kodeksu cywilnego prawo do odszkodowania, jak i na gruncie kodeksu pracy prawa majątkowe i prawo do odprawy pośmiertnej mają na celu wyrównanie strat, przede wszystkim materialnych, jakie zostały poniesione wskutek śmierci osoby bliskiej. Ochrona ta jednak wydaje się niewystarczającą z uwagi na występujące ograniczenia w zakresie podmiotowym. Prawa te przysługują bowiem wyłącznie małżonkowi i osobom spokrewnionym ze zmarłym, a nie przysługują innym osobom bliskim. Takie rozwiązanie wydaje się krzywdzące, chociażby dla osób opiekujących się czy żyjących w konkubinacie ze zmarłym. Dlatego też należy postulować *de lege ferenda*, aby na gruncie obowiązujących przepisów, ustawodawca poszerzył krąg tych podmiotów o osoby wcześniej wskazane przez zmarłego.

Ponadto wskazana wydaje się implementacja rozumienia pojęcia „osoba bliska”, bez zawężania znaczenia „osoba najbliższa” do ujęcia normatywnego. Inaczej bowiem poza kręgiem uprawnionych pozostaną osoby prawnie nie będące członkiem rodziny, ale pozostające w bardzo bliskim związku ze zmarłym poszkodowanym, zrównane *de facto* z członkiem rodziny. Dlatego zasadne wydaje się zastosowanie wykładni rozszerzającej definicje członków rodziny i osoby bliskiej, ale tylko i wyłącznie na potrzeby uznania zasadności i wysokości wypłaty odszkodowania czy odprawy pośmiertnej po śmierci

³³ LEX nr 14316.

³⁴ M. P o w a r z y ń s k a, *Konsekwencje śmierci pracownika dla pracodawcy*, „Gazeta Prawna” z 13-15 marca 2000, nr 21, s. 16.

uprawnionego. Takie rozwiązanie z pewnością byłoby wyrazem dążeń do zajęcia jednolitego stanowiska w odniesieniu do rozumienia wyrażenia „osoba bliska”, które z kolei powinno być respektowane w całym systemie prawnym.

COMPENSATION TO THE BENEFIT OF THE DECEDENT'S NEXT OF KIN.
LEGAL EFFECTS ISSUING FROM THE DEATH OF A WORKER

S u m m a r y

The purpose of the article is to present legal regulations regarding entitlements due to the death of a close family member. The considerations focus mainly on Art. 446 § 3 of the Civil Code, Art. 63 § 2 and Art. 93 of the Labour Code. This study attempts to determine whether the entitlements which are due by virtue of the current legislation are sufficient for the beneficiaries, and whether the subjective scope of both the Civil Code and Labour Code is not too narrow. The interpretation of compensation in the light of Art. 446 § 3 of the Civil Code is highly controversial, namely whether a compensation applies to a pecuniary or non-pecuniary damage. The issue in focus should be addressed in the light of a doctrinal interpretation and relevant judicature.

Translated by Tomasz Pałkowski

Słowa kluczowe: odszkodowanie, prawa majątkowe, odprawa pośmiertna.

Key words: compensation, property rights, death benefit.